
РОЗДІЛ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.54>

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ «ВІДМИВАННЯ» КОШТІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ЯК ОДИН З ВИДІВ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

Завидняк І.О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету,
<https://orcid.org/0000-0003-1816-7426>

Завидняк І.О. Легалізація «відмивання» коштів, одержаних злочинним шляхом, як один з видів економічних транснаціональних злочинів.

У статті розглянуто один з видів економічних транснаціональних злочинів – легалізацію (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом. Акцентовано увагу на тому, що легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є предикатним злочином, тому як вона характерна не для якогось одного виду організованої злочинної діяльності, а для дуже широкого кола транснаціональних злочинів, оскільки, абсолютна їх більшість направлена на отримання прибутку та активів, здобутих злочинним шляхом. У зв'язку з цим, процес розслідування та надання правової допомоги при розслідуванні таких економічних транснаціональних злочинів мають певний ряд особливостей та перешкод.

Вказано на необхідність належної правової бази щодо міжнародного співробітництва у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Виділено й проаналізовано три основні стадії легалізації (відмивання) злочинних доходів, як одного з економічних транснаціональних злочинів. Отже, першою стадією таких протиправних дій є: розміщення готівки у нормальному кругообігу грошових коштів (процес проникнення доходів, одержаних злочинним шляхом, в економічну систему, який має на меті звільнення утримувача великої суми коштів від готівки та її розміщення у національній або іноземній валюті у грошовому обороті, для наступної стадії). Другою стадією легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом є маскування (укриття слідів та шляхів поширення) або обіг готівки, яке включає ряд фінансових операцій, направлених на приховування джерела походження грошей. Третьою стадією визначено – інтеграцію (повернення та легалізація «відмитих» грошей), тобто повне входження грошових коштів до легальної економічної системи, де вони можуть бути використані для будь-яких цілей.

Наголошується, що в процесі легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, існують певні періоди (або «вузькі місця»), протягом яких ризик виявлення такої протиправної діяльності значно зростає. Навіть за наявності великої кількості варіантів, методів і форм легалізації, не завжди можна уникнути дані періоди, що значно підвищує ризик виявлення такої протиправної діяльності підрозділами фінансової розвідки чи іншими компетентними органами. До таких періодів належать: процес надходження готівки до фінансової системи; переміщення грошових потоків через державний кордон; трансферти всередині фінансової системи та на виході з фінансової системи. З огляду на це, з метою забезпечення успішного функціонування всієї системи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, цей процес, як правило, здійснюють особи, які професійно займаються процедурами управління інвестування легалізованих доходів у легалізовану нерухомість та інші активи.

Зазначено, що ефективна протидія процесу легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, неможлива без правового врегулювання міжнародного співробітництва під час розслідування й збирання доказів вчинення таких економічних транснаціональних злочинів.

Ключові слова: економічні злочини, транснаціональна злочинність, легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, відтік капіталу, фінансовий моніторинг, правове регулювання.

Zavydnyak I.O. Legalization «laundering» of funds obtained by criminal route as one of the types of economic transnational crimes.

The article considers one of the types of transnational economic crimes - legalization (laundering) of proceeds from crime. Emphasis is placed on the fact that the legalization (laundering) of proceeds from crime is a predicate offense, because it is not characteristic of any one type of organized crime, but for a very wide range of transnational crimes, because the vast majority of them are for profit and criminally acquired assets. In this regard, the process of investigating and providing legal assistance in the investigation of such economic transnational crimes has a number of features and obstacles.

The need for an appropriate legal framework for international cooperation in the fight against money laundering (laundering) is indicated.

Three main stages of legalization (laundering) of criminal proceeds as one of the economic transnational crimes have been identified and analyzed. Thus, the first stage of such illegal actions is: placement of cash in the normal circulation of money (the process of penetration of proceeds from crime into the economic system, which aims to free the holder of a large sum of funds from cash and its placement in national or foreign currency in cash turnover, for the next stage). The second stage of legalization (laundering) of proceeds from crime is camouflage (hiding traces and ways of spreading) or cash circulation, which includes a number of financial transactions aimed at concealing the source of money. The third stage is defined as integration (return and legalization of «laundered» money), full entry of funds into the legal economic system, where they can be used for any purpose.

It is emphasized that in the process of legalization (laundering) of proceeds from crime, there are certain periods (or «bottlenecks»), during which the risk of detecting such illegal activities increases significantly. Even with the large number of options, methods and forms of money laundering, such periods cannot always be avoided, which significantly increases the risk of detection of such illegal activities by financial intelligence units or other competent authorities. Such periods include: the process of receiving cash into the financial system; movement of cash flows across the state border; transfers within the financial system and at the exit from the financial system. Given this, in order to ensure the successful functioning of the entire system of legalization (laundering) of proceeds from crime, this process is usually performed by persons who are professionally engaged in management procedures for investing legalized proceeds in legal real estate and other assets.

It is noted that effective counteraction to the process of legalization (laundering) of proceeds from crime is impossible without the legal settlement of international cooperation in the investigation and collection of evidence of such economic transnational crimes.

Key words: economic crimes, transnational crime, legalization (laundering) of proceeds from crime, capital outflows, financial monitoring, legal regulation.

Постановка проблеми. З розвитком міжнародного економічного співробітництва, поглибленням інтеграційних процесів та ускладненням й розширенням процесу міжнародного поділу праці, постійно виникають та розвиваються нові види і форми економічних злочинів транснаціонального характеру [1, с. 200].

Перш за все, це злочини, що вчиняються у фінансовій сфері, сфері споживання матеріальних й інших благ та у сфері зовнішньоекономічної діяльності країн. Більше того, раніше відомі злочини, наприклад, легалізація (відмивання) майна, грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, набувають нових рис, а механізм їх вчинення стає більш складним та витонченим, що значно ускладнює процес їх виявлення та розслідування, не тільки в окремих державах, але й для всієї світової спільноти. Тому, доволі важливим є окреслення перешкод для якісного та ефективного розслідування таких злочинів й визначення шляхів їх подолання.

Стан опрацювання. Увагу питанням легалізації (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом та міжнародному співробітництву при розслідуванні цих економічних транснаціональних злочинів приділяли І.І. Білоус, О.В. Бищовець, Є.О. Бублик, І.С. Кундельська, В.В. Лисенко, М.А. Погорецький, Д.В. Строгаль, Д.Б. Сергєєва, О.В. Халін та ін. Але, у наш час, потреба якісного й ефективного міжнародного співробітництва при розслідуванні легалізації (відмивання) доходів отриманих злочинним шляхом, є настільки нагальною, що дана проблематика потребує постійного вивчення й удосконалення.

Метою статті є визначити сутності легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як одного з видів економічних транснаціональних злочинів; окреслити основні стадії легалізації «відмивання» злочинних доходів; вказати на необхідність належної правової бази щодо міжнародного співробітництва у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Виклад основного матеріалу. Чинна слідча практика свідчить про те, що кошти та майно отримані злочинним шляхом, а також доходи від протиправної діяльності, у більшості випадків ховаються

за кордоном. Цьому сприяє поява досить зручних та легально створюваних структур, які дозволяють безперешкодно конвертувати кошти й переводити їх за кордон, що зумовлюється транснаціональним характером використовуваних способів розкрадання й приховування викрадених грошових коштів, майна та доходів, отриманих злочинним шляхом.

За кошти, які були отримані злочинним шляхом та переведені за кордон, зазвичай, вже на законних підставах, купуються або створюються підприємства, банки, кредитно-фінансові установи, скуповується іноземна валюта або здійснюється економічна (зовнішньоекономічна) діяльність. Зазвичай, співучасниками таких економічних злочинів транснаціонального характеру є працівники банків, що приховують свої злочинні дії під приводом «нерозголошення банківської таємниці». Наприклад, у звіті Державної служби фінансового моніторингу України за 2020 рік, зазначено, що при існуючому стані прикордонного, митного, банківського, валютного, реєстраційного контролю у 2019 - 2020 рр. експортерам вдавалося «сховати» за кордоном 35 % валютного виторгу. За експертними оцінками, ця сума перевищує 30 - 40 млрд доларів на рік. За даними Держфінмоніторингу, у результаті протизаконних та недобросовісних бартерних угод, з України щорічно витікає близько 1 млрд доларів. За даними Національного банку України, щомісяця з країни по безтоварних переказах за підробленими імпортними контрактами у середньому йде близько 300 мільйонів доларів [2].

Не дивлячись на таку загрозливу картину приховування доходів, отриманих злочинним шляхом та відтоку капіталу за кордон, фахівці не прогнозують зміну ситуації на краще.

Так, О.Є. Бублик, розкриваючи негативний вплив «втечі капіталу за кордон» на економіку нашої держави, виділив наступні моменти: по-перше, «втеча капіталу», зменшує розміри заощаджень та накопичень у державі; по-друге, «втеча капіталу», погіршує стан платіжного балансу України. Стабільно позитивне сальдо по поточних операціях (перш за все шляхом зовнішньоторговельного балансу) перекривається негативним сальдо за операціями, пов'язаними з рухом капіталу, а також вивезенням великої кількості незареєстрованого капіталу» [3].

Проблема широкомасштабного «відтоку капіталу за кордон» прямо пропорційна зростанню та «вдосконаленню» злочинної діяльності пов'язаної з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом [4, с. 75]. Результати діяльності правоохоронних органів України свідчать про те, що у 2020 р. виявлено близько 2278 злочинів пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом та інших злочинів у сфері економіки, що значно перевищує показники 2019 року (1807 злочинів пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом та інших злочинів у сфері економіки) [5, с. 23-24]. Кожен другий злочин даної категорії скоєно у великих та особливо великих розмірах, а способи виведення грошових коштів за межі України дуже різноманітні.

Чинна слідча практика свідчить про те, що однією з перешкод для нормального розслідування таких кримінальних проваджень є відсутність в Україні належної правової бази щодо міжнародного співробітництва у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Необхідність у належній правовій базі щодо міжнародного співробітництва у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна пояснити охарактеризувавши три основні стадії легалізації «відмивання» злочинних доходів, які часом можуть заміщувати одна одну:

- 1) розміщення готівки у нормальному кругообігу грошових коштів;
- 2) маскуванню (укриття слідів та шляхів поширення) або обіг готівки;
- 3) інтеграція (повернення та легалізація «відмитих» грошей).

Розглянемо кожну стадію окремо. Так, до першої стадії – розміщення готівки у нормальному кругообігу грошових коштів, належить процес проникнення доходів, одержаних злочинним шляхом, в економічну систему та має на меті звільнення утримувача великої суми коштів від готівки та її розміщення у національній або іноземній валюті у грошовому обороті, для наступної стадії. Під час першої стадії, злочинці позбавляються від великої кількості ліквідних коштів, шляхом розміщення готівки у різних фінансових інститутах, з яких вона може бути переведена у формі депозитів через електронні платежі у різні країни світу в дуже стислі терміни. Для внесення депозитів, зазвичай використовуються особи, які перебувають поза підозрою.

Первинна стадія легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, складається з фізичного переказу коштів (готівки) за кордон, зазвичай у країні з ліберальним фінансовим та банківським законодавством (так звані «податкові гавані» та офшорні юрисдикції) [6, с. 217]. Таким чином, валюта контрабандою переправляється за кордон та потрапляє до фінансових інститутів, які готові співпрацювати, і лише потім, вливається у кругообіг фінансової системи країни.

Постійний розвиток економічної злочинності на міжнародному рівні пояснюється не тільки тим, що злочинці прагнуть заволодіти більш масштабними ринками, а й серйозними прогалинами у співробітництві правоохоронних органів багатьох країн світу та відсутністю ефективної правової бази у сфері притягнення до відповідальності за злочини даної категорії. Тому, національні кордони скоріше є тим

елементом, який сприяє, ніж перешкоджає безкарній легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Користуючись прогалинами як у національному, так й іноземному законодавстві, ряд злочинних угруповань здійснює протиправну діяльність на глобальних економічних ринках та активно залучається до міжнародної легалізації (відмивання) грошей. Для легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом, вони обирають найслабкішу ланку у ланцюзі, тобто країну, де нагляд за додержанням банківської таємниці доволі суворий, а контроль правоохоронних органів за виконанням законів, які регулюють банківську діяльність, не ефективний або взагалі відсутній.

Зазвичай, уряди таких країн, зацікавлені у здійсненні міжнародного співробітництва та надходженні інвестицій, тому не виявляють особливої уваги до походження капіталу, який вливається у фінансову систему країни. Таким чином, «брудні» гроші потрапляють на міжнародні фінансові ринки. «Відмита» готівка, як правило, перемішується з легальними коштами, отриманими у результаті легальної діяльності суб'єктів господарювання, та декларується як «чисті» доходи. Задля проведення такої діяльності, злочинці доволі часто займаються підприємницькою діяльністю у сфері торгівлі або наданні послуг за готівку (наприклад, супермаркети, ресторани, індустрія краси). Дохід, отриманий від такої підприємницької діяльності, перемішується з «брудними» грошима та депозитується на банківських рахунках без будь-яких підозр.

Окрім того, відомо, що є випадки, коли злочинні угруповання співпрацюють з легально існуючими банками, які свідомо здійснюють сумнівні транзакції з ознаками потенційних економічних злочинів або ж операції, у яких фігурують клієнти профілю «з високим ризиком», наприклад такі, які вже мали проблеми із законом.

Так, дані розслідування ICIJ (міжнародний консорціум журналістських розслідувань) вказують на те, що лише торік, у Сполучених Штатах Америки, з легкої руки банків було відмито близько двох трильйонів доларів через операції, які самі ж банки вважали «підозрілими». Тобто, банки затверджували підозрілий переказ, отримували свої комісійні та звітували про те, що операція була «підозрілою». Лише торік до FinCEN (спеціальне бюро при мінфіні Сполучених Штатів Америки у боротьбі з відмиванням «брудних» коштів) від банків надійшло понад два мільйони звітів про підозрілі транзакції [7].

Другою стадією легалізації «відмивання» доходів, отриманих злочинним шляхом є – маскування або обіг готівки. Дану стадію можна охарактеризувати, як ряд фінансових операцій, направлених на приховування джерела походження грошей.

Так, після проникнення коштів, здобутих злочинним шляхом, до міжнародного грошового кругообігу, вони продовжують свій рух, в основному через кордони. Метою вказаних дій – є приховування слідів походження таких коштів та знищення доказів (у разі можливого розслідування). Для цього, гроші регулярно, у формі електронних платежів, перераховують на різні рахунки у країни із суворим дотриманням банківської таємниці або на рахунки фіктивних підприємств, установ, організацій. Після цього, зазначені міжнародні фірми або компанії здійснюють численні фіктивні трансакції. У процесі індивідуальних переказів, нелегальні доходи перемішуються з мільярдними сумами, які потім легально перераховуються банками усього світу [8, с. 84].

Завершальною стадією відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом є інтеграція (повернення та легалізація «відмитих» доходів). На цьому етапі, грошові кошти повністю входять до легальної економічної системи, де вони можуть бути використані для будь-яких цілей. У зв'язку з цим, створюється враження про їх законне походження. Так, після окреслених складних комбінацій у злочинців з'являється можливість вільно використовувати «відмиті» кошти.

У процесі легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, є певні «вузькі місця» (choke points), які не завжди можна оминати, попри велику кількість варіантів, методів та форм легалізації. Choke points «вузькі місця» значно підвищують ризик виявлення такої протиправної діяльності, до них можна віднести [9, с. 363]:

- а) процес надходження готівки до фінансової системи;
- б) переміщення грошових потоків через державний кордон;
- в) трансферти у середині фінансової системи та на виході з фінансової системи.

Для забезпечення успішного функціонування усієї системи легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, цей процес покладають на спеціалістів, які є професіоналами у даному питанні. Такі особи професійно займаються управлінськими процедурами інвестування легалізованих доходів у законну нерухомість та інші активи. Представники правоохоронних та контролюючих органів зазначають, що доходи фахівців з відмивання «брудних» коштів, постійно зростають.

Отже, ефективна протидія процесу легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, неможлива без правового врегулювання міжнародного співробітництва під час розслідування й збирання доказів вчинення таких злочинів.

Початком правового врегулювання міжнародного співробітництва у даній сфері вважається Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 року [10], ратифікована Україною у 1997 році та Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року [11], ратифікована Україною у 2004 році.

Також акцентуємо увагу на тому, що легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, характерна не для якогось одного виду організованої злочинної діяльності, а для дуже широкого кола транснаціональних злочинів, оскільки, абсолютна їх більшість направлена на отримання прибутку та активів, здобутих злочинним шляхом. Саме тому, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є предикатним злочином, що тягне за собою певний ряд особливостей та проблем у процесі розслідування та міжнародного співробітництва зокрема [12, с. 126].

Висновок. Враховуючи вище викладене, можна з впевненістю говорити про те, що не зважаючи на значні кроки, які здійснюються на різних рівнях для об'єднання світової спільноти у боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів одержаних злочинним шляхом, міжнародне співробітництво у даній сфері перебуває на стадії розвитку. Окреслені стадії легалізації (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом, зумовлюють необхідність створення ефективних міжнародних механізмів та більш тісної співпраці між державами у боротьбі з нею та економічною транснаціональною злочинністю в цілому.

Тому, на наш погляд, доволі актуальною для нашої держави та всієї світової спільноти, є та залишається розробка широкого комплексу заходів, спрямованих на викриття та розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Завидняк І.О. Фактори, що зумовлюють необхідність міжнародного співробітництва у процесі розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру. Ірпінський юридичний часопис. Серія: Право. 2021. № 1(5). С. 198–203.
2. Звіт державної служби фінансового моніторингу України за 2020 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/PublicZvit2020.pdf>.
3. Бублик Є. О. Особливості втечі капіталу в транзитивних економіках. Ефективна економіка. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7631>.
4. Кундельська І.С. Проблемні питання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і вдосконалення протидії цьому явищу в Україні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 2 (20). С. 73–80.
5. Типологічне дослідження «Відмивання доходів від податкових злочинів». 2020. 78 с. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/Typology%202020.pdf>.
6. Строгаль Д.В. Організація сучасних офшорних фінансових центрів. Міжнародна економічна політика. 2012. Частина 1. С. 214–223.
7. Досьє FinCEN: що треба знати про гучний міжнародний скандал із відмивання грошей. URL: <https://www.dw.com/uk/dosie-fincen-shcho-treba-znaty-pro-huchnyi-mizhnarodnyi-skandal-iz-vidmyvanniam-hroshei/a-55007292>.
8. Білоус І.І. Сутнісна характеристика легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Економіка та держава. 2019. № 5. С. 82–88.
9. Klauser Peter. Das schweizersiche Bankgeheimnis und die Bekämpfung der Geldwascherei. Bulletin trimestriel BNS. 2005. № 4. pp. 361–370.
10. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08.11.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text.
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.
12. Бищовець О.В., Погорецький М.А., Сергеева Д.Б. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. Київ.: Алерта, 2015. 536 с.